

visszatért — hova is? — a dajkadal emlékéhez, az anyanyelv tiszta kommunikációjához.

Így múlt el a fiatalságunk, sóhajtom most magamban elégikus hangulatban az ugyancsak hetvenkedő Ács Józsefet köszöntve, és utána nézek, ahogy egy régi fényképen derékig meztelenül, vakrámára ragasztott kartonlappal a kezében Konjović mellett megy a bácskai tarlón, búzakereszteket festeni talán, míg messze, a láthatár peremén sötétben állnak a jegenyék a szélben.

EGY NÉVTELEN

NÉMETH ISTVÁN

(Neve talán a leggyakrabban előforduló magyar név. Beszélgettem már falverő Tóth Jánossal, zsákoló Tóth Jánossal, napszámos Tóth Jánossal, váltókezelő Tóth Jánossal, a fuvaros Tóth Jánossal, kútásó Tóth Jánossal, gazdálkodó Tóth Jánossal, becsüs Tóth Jánossal, halász Tóth Jánossal, temetőcsősz Tóth Jánossal, nincs magyarlakta falu Bácskában, Bánátban, ahol ne bukkanna az ember néhány Tóth Jánosra.

Vele az adai Halász Józsefben találkoztam először sok-sok évvel ezelőtt. Tudtam róla, hogy közgazdász és hogy a tekintélyes mezőgazdasági-ipari kombinát fejlesztési osztályának az igazgatója, de találkozásaink során sohasem a közgazdász igazgatóval, mindig az előzékeny, közlékeny, eredeti meglátású Tóth Jánossal beszélgettem. Tanácsát, segítségét kérve olyan dolgozók felkutatásában, akikről érdemes volna írni. Például aki a kombinát öntözőrendszerét ünnepélyesen beindította. Vagy a takarítónőről, aki egymaga, egyetlen keresetéből nevelte föl sokgyermekes családját.

Mindketten ahhoz az emberfajtához vonzódunk, amelyik a legnehezebb körülmények között sem adja föl a harcot, amelyik képes feltörni abból a mélységből, abból a „gödörből”, ahová beleszületett. Tóth János ezek közé az emberek közé tartozik.)

— Negyvennyolctól apám betegsége annyira elhatalmasodott, hogy állandó munkára, kenyérkeresésre alkalmatlanná vált. Ekkor kilencen voltunk odahaza: apám, az anyám, s mi heten, a gyerekeik. A legfiatalabb testvérem két éves volt, a legidősebb tizennyolc.

— Öreganyám házában laktunk. Klasszikus szegényparaszti első szoba, konyha, hátsó szoba. Mi az első szobában, öreganyám a nagynénimmel a hátsóban, a konyhát közösen használtuk.

— Három ágy volt a szobában; az egyikben aludtunk mi négyen, a legkisebbek; hosszában nem fértünk el, hát keresztben; a másikban aludt a két nővérem, a harmadikban a szüleim, a bátyám egyedül a padkán.

— Ha ettünk, nem fértünk mindnyájan az asztalhoz. Ott csak felnőtteknek volt hely, nekünk, kisebbeknek külön, lent a kisasztalnál. Az ételt mindig anyám osztotta szét. Ha csirke volt, mindig nekem jutott a szárnya. Csirkehús persze ritkán volt, elegendő még tejből se jutott. Anya kiöntötte egy tányérba a tejet, s ezt mi kenyér bélével kimártogattuk. A kenyeret anya sütötte, mindig egy hétre valót, mindig éjszaka kelt föl dagasztani.

(Tóthék ekkoriban az úgynevezett Második utcában laktak, földművesek között. A sokgyerekes család már itt is ritkaságszámba ment, hát még a jómódú iparosok között! Tóth János amikor iskolába kezdett járni, a 38-as létszámú osztályban rajta kívül még csak egy diáktársa származott sokgyerekes családból, a többi egy-két gyerekesből. Tóthék tehát nem tartoztak az átlaghoz; mélyen alattuk éltek. Mondhatnánk úgy is, hogy a fölszabadulás után is klasszikus szegénységben.)

— A bara mellett laktunk, ott volt a sok címeres nád, azt szedtem, pókhálózó, poroló söprűt kötöttem belőle, s vittem a piacra árulni. Terigetni jártam, markot szedni. Tizenégy éves koromban kiskanász lettem. A falu kanászát Hollónak hívták, a „Macedóniából” nem volt kiskanásza, beálltam, én. Pedig még nem volt bennem akkora szusz se, hogy a nagy kanászdudát fújni tudtam volna. Szerencsére arra lakott egy Tripolszki nevű pék, amikor meglátta, hogy küszködök a dudával, kivette a kezemből és ő fújta meg. Ő fújta egészen addig, míg magam is bele nem jöttem.

— Szintén tizenégy éves koromtól kezdve négy éven át a Világos-féle vendéglő kuglipályáján állígtattam, szombaton és vasárnap volt a legnehezebb, mert néha hajnalig tartott a kuglizás. A pénzt a vendéglős szedte be, ebből adott nekem harminc dinárt egy órára, egy kiló kenyér huszonhat dinárba került. Fölfogadtuk édesanyámmal a kocsmá takarítását is. A nagy báltermet, az ivót, mindent. Egyébként minden munkát elvállaltunk. Ha valahova kellett valaki, már tudták: ott vannak a Tóth gyerekek, azok mindent megcsinálnak.

— Napszámba jártunk, kapálni, krumplit szedni, kukoricát törni, napraforgófejet szedni, szenet behordani; mi raktuk be a szenet akkoriban a rendőrségnek, a bíróságnak, mi raktuk be a községháza részére, a parókia pincéjébe, mindenhová. Anyánk mindig segített a szénbehordásban, ez volt tán a legnehezebb munka.

— No, meg ötvenhétben, tizenöt éves koromban, amikor először arattam. Apám épp kórházban volt, a bátyám katona, rám és a két öcsémre maradt az aratás. Én vágtam, az öcskösök szedték a markot és kötöttek. A földünk nyolc kilométerre volt a falutól — agrárföld —, hajnalban

fölpakoltunk mindent egy dragacsra, egy tizenkét literes kannába vizet, és elindultunk. Naponta tizenöt-tizenhat keresztet levágtam.

— Minden dinárunkat hazaadtunk. Anyámban nemcsak azt csodáltam mindig, ahogy a családban a lelket tartotta, azt is, hogyan tudta a kevés pénzt beosztani. Ahogyan a helyzetet könnyebbé, elviselhetővé tette számunkra.

(Ilyen körülmények között mások vagy nem jártak vagy csak alig járhattak iskolába. Tóth János rendszeresen járt. Hétfőn akkor is ott volt az órán, ha vasárnap este éjjélig állítgatott a kuglipályán.)

— Füzetekre még csak tellett valahogy, de tankönyvekre már nem. A feladott verset például úgy tanultam meg, hogy kölcsönkértem a tankönyvet, s kimásoltam belőle a verset. Soha semmit ingyen nem kaptam. A kölcsönkért tankönyvért, ha nem is vártak el tőlem ellenszolgáltatást, én adósnak éreztem magam. Csengő pénzzel persze nem fizethettem. Fizettem azzal, amivel tudtam; átmásolták tőlem a házi feladatot, a matematikát. Ezt talán még túlzásba is vittük. Egyik alkalommal Hajnal József tanító bácsi — osztályfőnököm volt négy éven át — fölolvasta a dolgozatokra adott osztályzatokat. Én egyest kaptam, aki tőlem másolta le, ötöst. Tudta ezt a tanító bácsi, de így akart figyelmeztetni, megbüntetett. Behívatta édesanyámat. Nem a tanulásra kellett, hogy ösztönözzön, hanem hogy megférkezzenek „túlbuzgóságomban”, abban, hogy mások helyett is ne én „tanuljak”.

— Nyolcadikos koromban kaptam az első télikabátot, addig, csikorgó hidegben is, kiskabátban jártam. Ez azért volt különösen nehéz, mert abban az osztályban mindig mindenkinek volt télikabátja. Úgy emlékszem, hogy én mindig ugyanabban a ruhában jártam, persze ez lehetetlen, mert nyolc év alatt nyolcszor kinőttem volna ugyanazt a ruhát, és legalább nyolcszor elszaggattam volna, ha mégannyira is vigyázok rá, mint ahogy vigyáztam. Még egy ruhaélményem: ezt már szégyelltem, éreztem, mennyire megalázó, ha valakinek nincs még egy hosszúnadrágja se. Ez a ballagás idején történt, ahogy a nyolcadikat befejeztük. Nem tudtam elmenni a ballagásra, mert nem volt miben ballagnom: nem volt hosszúnadrágom. Épp aznap érkezett meg a rendőrség részére három vaggon szén; ballagás helyett azt mentem el behordani.

(Sok Tóth János meg is rekedt itt, sőt a legtöbb el sem jutott a nyolc osztályig. A mi Tóth Jánosunk kölcsönkért tankönyvekből is megtanulta a verset, a földrajzot, a történelmet. Megtanulta, mert szeretett tanulni. Kitűnő volt. Ennek köszönhető többek között, hogy hetedikes korában életében először kirándulni vitték Szarajevóba, Splitbe, Dubrovnikba. Jó előmenetelének köszönhető, hogy ösztöndíjat kapott.)

— Zomborban a mezőgazdasági középiskolába iratkoztam. Szerbül szinte egy kukkot sem tudtam. Az első szerb órán a tanárnök feladta írjuk le nyári élményeinket. Szerb tudásom alig futotta öt rövidke mondatra. A sors iróniája, hogy pont engem szólított föl elsőnek, olvassam

fel. Fölálltam, fölolvastam. A diáktársaim kibuktak a padokból, úgy röhögtek. Év végéig megbirkóztam a nyelvvel, jeles lettem.

— Intézetben laktunk, megszoktam a mostoha körülményeket, fűteni csak akkor fűtöttünk, ha az állomásról sikerült szemet, fát lopni. Hét-ezer dinár ösztöndíjat kaptam, ebből ötezer-háromszázat elvitt az intézet, maradt ezerhétszáz. Gondoltam, az elég lesz tankönyvekre, füzetekre. Elég is volt, néha még haza is küldhettem belőle. Azt is hazaküldtem, amivel esetleg hazautazhattam volna. Örültem, hogy évente egyszerűen hazalátogathatok.

— Négy évig tartott a középiskola. Minden nyáron egy hónapig kötelező gyakorlati munkán vettem részt Zombor környéki birtokokon, a nyári szünet hátralevő részét odahaza dolgoztam le. Amit ekkor kerestem, abból vettük meg a ruhát.

(A szerb tannyelvű középiskola eredményes elvégzése után a Halász Józseftől ösztöndíjat kap az egyetemre.)

— Engem mindig érdekelték a társadalmi mozgások, de csak most látom igazán, hogy már ösztönösen is nekem való pályát választottam. Szeretem a munkámat, annyira, hogy mást tán nem is tudnék csinálni. Vagyis ha mást kéne csinálnom, azt nem ilyen kedvvel csinálnám.

— Talán túl sokat beszéltem arról, mennyit kellett dolgoznom kora gyerekkoromtól fogva, de hát én ezáltal emelkedtem föl, csakis így tudtam kikeveredni abból a mélységből, amibe beleszülettem. És nem is tudok másról beszélni, csak a munkáról. Egyetemista koromban az ösztöndíj már nem fedte a kiadásokat, a nyári hónapokban elálltam idehaza dolgozni, ezek a hónapok mind be is vannak jegyezve a munkakönyvembe.

(Nem sokkal az egyetem befejezése után a Halász József fejlesztési osztályának vezetője lett. Tóth János alig melegegett meg feladatkörében, felkérték, vállalja el a községi párttitkár tisztjét.)

— Ahogy középiskolába kezdtem járni, alig tartózkodtam idehaza, nem ismertem az adatai körülményeket. Mégis meggyőztek, gyöngé pontomon nyertek meg, kitalálták, hogy párttitkárnak a jelenlegi nehéz körülmények között épp egy közigazdásznak kell lennie. Aki esetleg változtathat, könnyebben változtathat ezen az áldatlan helyzeten. A hatvanas évek vége Adán nem volt a legrozsásabbnak mondható.

— Talán hihetetlennek hangzik, hogy valaki a Tisza mellett nő fel, s ne tudjon úszni. Hát én nem tudok. (Harmincéves koromban tanultam meg.) Most beledobtak a mély vízbe. Nem szó szerint, de ez a víz veszélyesebb volt, mint az örvénylő Tisza. Az Iskrában például munkabeszüntetés. Két napja se vagyok párttitkár. Megkérem az elődömet, jöjjön ki velem a sztrájkolók közé, segítsen, ha tud. Azt válaszolta, hogy nem megyek én, te vagy a párttitkár! Jó, hát akkor kire számíthatok? Egyszerre a társadalmi robbanások pergőtüzébe kerültem. Egyrészt nagyon közelről megtapasztalhattam, milyen mély társadalmi igazságok birtokában vannak a dolgozók, másrészt a vezetésben milyen taktikai húzások

folynak. Aki ebbe nem tud belesimulni, annak bizony itt nem könnyű. Valamit e négy év alatt talán mégis sikerült elérnem. Valamivel hozzájárulnom, hogy is mondjam, Ada fejlődéséhez. Ha nem többel, hát egy téglácskával. Ebben az időben társult a Halász József a Duna—Tisza—Duna-csatornával az öntözőrendszerünk létrehozása érdekében. Ez így kimondva egy egyszerű, száraz mondat. De néha, hogy mi rejlik egy ilyen mondat mögött, azt csak azok tudják, akik cselekvően vesznek részt azokban a társadalmi mozgásokban, amelyeket említettem. Hány posztját féltő igazgatót kellett nekem meggyőznöm akkor, akár emeltebb hangon is, a társulás előnyéről.

(Tóth Jánosról nehéz elképzelni az emelt hanghordozást. Igazi Tóth János-arc. Széles, mondhatni parasztos. Egy zömök, igen keménykötésűnek látszó, korán őszülő embernek az arca. Valami örökké ugrásra kész, kamaszos, konok derűvel.)

— Nemrég hivatalból végigkilincseltem azokat a házakat, annak a környéknek a házait, ahol gyerekkorunkban éltünk. Nagy örömmel töltött el, hogy az egész környéken már csak egy, egyetlen földes szobát találtam. Hogy nemcsak én kapaszkodtam ki abból a gödörből. Adai körülmények között is jól élünk. Van egy kilencven négyzetméteres családi házunk, egy víkendházunk, gyümölcsösökkel. Kocsink nincs, nem is volt, aligha is lesz már. A mindennapi munkám mellett előadok a gépészeti központban meg Zentán, a tartományi pártbizottság továbbképző tagozatán. Kétszáz dinárt fizetnek egy órára. A legtöbb társam úgy tartja, hogy ezért nem érdemes fölkészülni, nem az órára, csak közönségesen, hogy ezért nem érdemes felkötni a nyakkendőt. Pedig érdemes. A jó tanár, gondolom, nemcsak a kötelező tananyagot adja át a diákjainak. Ennél valamivel mindig többet. Dolgozom, tanítok, mégis a családom felé forduló embernek tartom magam. És nem restellem, de lokálpatrióta vagyok, olyan értelemben, hogy ami a világon jó és hasznos, abból én itt, Adán szeretném lecsapolni, amit tudok és érdemes. Három gyerekünk van. A középső — fiúgyerek — tavaly és az idén nyáron is, az egész nyári szünetben a téglagyárban dolgozott, jelenleg épp a rózsát szedi ezerötszáz dináros napszámért. Én nem a dinárnak örülök, amit keres, hanem annak, hogy megismerkedik a fizikai munkával, jöllehet őt már nem kényszeríti erre senki.

(Azzal kezdtem, hogy neve a leggyakrabban előforduló magyar név. Igazi napszámos név. S néha milyen szép, sokrétű szó a napszámos! Grófról például Tóth János névvel még nem hallottam. Kíváncsiságból fölütöm a *Magyar Életrajzi Lexikont*, csodálkozásomra csak három Tóth János nevűt találok benne. De hát tulajdonképpen ez is engem igazol: Tóth János a Névtelen százezrek neve.)